

Akademik Beqir META
(Tiranë)

SHQIPTARËT NË OPTIKËN E FORCAVE POLITIKE GREKE GJATË LUFTËS SË DYTË BOTËRORE

Forcat politike greke mbajtën qëndrime të veçanta ndaj çështjes shqiptare, të cilat herë ishin konvergjente, herë ndryshonin nga njëra tjetra në dimensione të ndryshme. Në këtë referat do të përqendrohemi kryesisht në qëndrimet e forcave të djathta greke për arsyen e thjeshtë se gjatë kësaj periudhe ato ishin në qeveri qoftë brenda vendit, qoftë në ekzil.

Forcat e djathta në qeveri e kaluan në heshtje agresionin fashist italian kundër fqinjit të tyre verior, Shqipërisë. Madje, me gjithë shqetësimin se agresioni italian do të drejtohej edhe kundër Greqisë, qeveria greke nuk ngurroi të shprehej edhe me tone mirëkuptimi dhe kënaqësie se, pas këtij akti, “një epokë e re për zemërsie dhe bashkëpunimi paqësor” po fillonte midis dy vendeve.¹

Qeveria greke ndaloi çdo veprim politik antiitalian të Mbretit Zog gjatë qëndrimit të tij në Greqi, dhe Musolini e falënderoi personalisht Metaksas-in për masat që kishte marrë për

¹ *The Greek White Book*, botim i qeverisë greke në ekzil, London 1942, dok. nr. 28, f.30.

të penguar manifestimet e Zogut gjatë qëndrimit të tij të shkurtër në Greqi.

Një akt tjetër antishqiptar i forcave të djathta greke ishte internimi dhe poshtërimi masiv i meshkujve të Çamërisë në prag të agresionit italian kundër Greqisë.

Forcat qeveritare greke, pasi thyen sulmin italian u hodhën në kundërsulm dhe pushtuan Shqipërinë e Jugut gjatë periudhës 22 nëntor - 8 dhjetor 1940. Ato demonstuan hapur armiqësinë ndaj pavarësisë dhe institucioneve kombëtare shqiptare. Ushtria greke në trevën e pushtuar shkatërroi sistematikisht kishat ortodokse shqiptare, në shenjë hakmarrjeje për progresin që kishte arritur Kisha Ortodokse Autoqefale shqiptare (KOASH) gjatë viteve '20 -'30, si edhe xhamitë dhe teqetë.² Shqiptarët që dezertuan nga formacionet e ushtrisë italiane u mbajtën në kampe përqendrimi dhe u trajtuan si robër lufte. Ata u liruan vetëm në verën e vitit 1941, pas pushtimit të Greqisë prej gjermanëve.

Pasi pushtoi Shqipërinë e Jugut, qeveria e djathtë greke u kërkoi gjermanëve që të ndërmjetësonin një armëpushim me Italinë, që ajo të lejohej të mbante të okupuara territoret shqiptare, duke premtuar se nëse arrihej kjo, Athina do të braktiste aleancën me Britaninë e Madhe.³

Me synimin për të mbajtur shqiptarët në anën e kundërt të barrikadës, qeveria greke refuzoi me vendosmëri ofertat e tyre për luftë të përbashkët kundër pushtuesve italianë, pas sulmit italian mbi Greqinë dhe gjatë gjithë periudhës së Luftës së Dytë Botërore. Ajo refuzoi qoftë ofertat e qeverisë legjitime shqiptare në ekzil, që drejtohej nga A. Zogu⁴; ashtu dhe ofertat e nacionalistëve

² Arkivi i Zyrës Historike të Shtabit Madhor të ushtrisë italiane (AUSSMEI), Raccogl.23, fasc. 8. Relacion i Komandës së Korparmatës IV dërguar Zyrës Informative të Armatës XI, mbi dëmet e shkaktuara nga ushtria greke në tempujt e kultit fetar në Korçë, 30 qershor 1941.

³ J.S. Koliopoulos, *Greece and the British Connection, 1935-1941*, Oxford, 1977, f.189.

⁴ *British National Archives*, Foreign Office Records (FO), FO 371/24868,

shqiptarë brenda vendit. Agjentët britanikë që vepronin në terren konstatonin se shifat e ushtrisë greke dëshironin ta aneksonin rajonin dhe po bënë gjithçka që të pengonin përpjekjet britanike për të nxitur rezistencën e shqiptarëve kundër italianëve.⁵

Ky qëndrim konsistent negativ pati ndikime të rëndësishme në marrëdhëniet shqiptaro-greke dhe në zhvillimet politike në Shqipëri. Kundërshtimi grek bëri që të humbasë një shans historik për bashkëpunimin greko-shqiptar, i cili do të kishte qenë shumë i çmueshëm në ndërtimin e marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë pas luftës. Gjithashtu, presioni grek për mosnjohjen dhe mosmbështetjen e rezistencës antifashiste shqiptare ndikoi deri diku edhe në politikën e Britanisë së Madhe kundrejt çështjes shqiptare gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe në dy vitet e para pas saj, ç'ka i solli dëme organizimit të rezistencës së popullit shqiptar dhe për më tepër interesave themelore të tij për njohjen dhe afirmimin ndërkombëtar të pavarësisë dhe sigurimin e territorit kombëtar.

Refuzimi për të bashkëpunuar me qeverinë e ligjshme shqiptare, pasojë e të cilit ishte tërheqja e britanikëve për ta angazhuar A. Zogun në planet e rezistencës antiitaliane, ndikoi ndjeshëm për minimin e përpjekjeve që po bënte ai me sukses për krijimin e një Fronti Kombëtar, duke bashkëpunuar me shumë prej ish-kundërshtarëve të tij të mëparshëm. Kështu, kundërshtimi aktiv grek jo vetëm që ndikoi në dobësimin e rezistencës shqiptare, por ishte një nga shkaqet që pengoi organizimin dhe unifikimin e saj, duke ndikuar në përçarjen dhe konfrontimet që do të vinin më pas.

Ndonëse qeveria greke u përpoq t'i maskonte qëndrimet e saj me mosbesimin dhe pakënaqësinë që ajo kishte ndaj A. Zogut, akuzat greke kundër tij ishin më tepër një pretekst për të përligjur

M.Palairt për FO, Athinë, 29 nëntor 1940.

⁵ Julian Amery, *Sons of the Eagle*, A study in Guerilla War, London, MacMilan and Co., 1948, f. 40.

qëndrimin negativ kundrejt pavarësisë dhe integritetit territorial të Shqipërisë. Këtë gjë e kuptuan atëherë dhe zyrtarët e Foreign Office (FO). Shefi i zyrës për Shqipërinë pohonte se “vërejtjet ndaj Zogut ishin vetëm një justifikim i synimeve të grekëve për të pushtuar Shqipërinë” dhe se ata shqetësoheshin se po të bashkëpunonin me Zogun, apo me një organizëm kombëtar drejtues të rezistencës shqiptare, “kjo do t’i angazhonte grekët që të pranonin rimëkëmbjen e pavarësisë së Shqipërisë pas luftës”.⁶ Madje britanikët pohonin se grekët kishin shkuar shumë larg. Shtabi i Përgjithshëm i ushtrisë greke njoftoi përfaqësuesin britanik në Athinë se kundërshtonte organizimin e një kryengritjeje të përgjithshme në Shqipëri, dhe se i vetmi veprim praktik i pranueshëm për të ishte lufta guerile në prapavijat italiane.⁷ Dukej qartë se grekët donin ta mbanin lëvizjen e rezistencës shqiptare në nivelin e grupeve të vogla dhe të fraksioneve pa lidhje me njëri-tjetrin, pra që ata të ishin, më së paku, të paefektshme dhe të paafta për të organizuar një rezistencë kundër pushtimit grek në të ardhmen e afërt dhe të mos dëlnin si një autoritet kombëtar në arenën e brendshme dhe atë ndërkombëtare.

Kryesisht për shkak të kundërshtimeve greke, qeveria britanike nuk e lejoi angazhimin e A. Zogut dhe të qeverisë legjitime shqiptare në organizimin e rezistencës dhe bllokoi njohjen e saj ndërkombëtare si qeveri në ekzil e një vendi të pushtuar nga fashistët. Kundërshtimi grek bëri që Londra të detyrohej të zgjidhte midis nacionalizmit grek dhe atij shqiptar. Duke parë interesat e saj politike e ushtarake, ajo zgjodhi të parin në kurriz të të dytit. Këtë qëndrim e shprehte qartë shefi i Departamentit të Jugut në FO, P. Nichols, i cili pohonte: “është e

⁶ Arben Puto, *Nëpër analet e diplomacisë angleze*, Tiranë, 1976, f. 54; FO 371/24867, Shënim i Pearson Dixon, 26 nëntor 1940.

⁷ B.J. Fischer, *Albania and the Italian invasion*, f. 100; FO. 371/24868, Sër Palairret për FO, Athinë, 25 shkurt 1941.

drejtë që për momentin ne nuk duam ta përdorim nacionalizmin shqiptar kundër italianëve dhe është krejtësisht e mundur që ne asnjëherë nuk do të duam ta bëjmë këtë gjë”⁸. Po kështu edhe më vonë, në vitin 1942, Sekretari i Jashtëm britanik Anthoni Eden pohoi hapur dhe prerë: “Shqiptarët nuk janë aleatët tonë prandaj nuk mund të kërkojnë që ne t’i trajtojmë si të tillë. Ndërsa, grekët dhe jugosllavët janë aleatët tonë dhe ne duhet të marrim parasysh interesat e tyre kundrejt Shqipërisë”⁹. Ky pozicion mbeti i pandryshuar deri në fund të luftës pavarësisht nga rritja e rezistencës antifashiste në Shqipëri.

Kur trupat greke hynë në Shqipërinë e Jugut e deklaruan atë si një “territor grek” të çliruar duke shfaqur hapur synimet pushtuese dhe duke alarmuar nationalistët dhe popullsinë shqiptare. Por grekët nuk u mjaftuan me deklaratat politike, ata qysh në këtë moment filluan përpjekjet diplomatike për të realizuar aneksimin e Shqipërisë së Jugut pas luftës. Ata zhvilluan bisedime me anëtarët e qeverisë jugosllave gjatë dhjetorit të vitit 1940, duke alarmuar edhe Beogradin në këtë situatë tepër kritike.¹⁰

Akoma më tragji - komike ishte qëndrimi i qeverisë greke në momentin e sulmit gjerman kundër Greqisë, në prill të vitit 1941. Duke dashur që kapitullimi ta gjente ushtrinë greke në Shqipërinë e Jugut, Shtabi i saj nuk pranoi të tërhiqte 14 divizionet greke nga Shqipëria dhe t’i bashkonte ato me forcat britanike, të cilat po i rezistonin sulmit gjerman në vijën Aliakmon. Këtu duhet theksuar se në këtë kohë e gjithë ushtria greke, me përjashtim të tri divizioneve, ishte përqendruar në frontin shqiptar. Në këtë mënyrë ai vuri në rrezik asgjësimin fatal të forcave britanike, që ndodheshin në Greqi për ta ndihmuar në rezistencën kundër

⁸ FO 371/24866, Shënime të P.Nichols, 27 qershor 1940.

⁹ FO 371/37137. Letër e Edenit për anëtarët e Dhomës së Komuneve, L.Hore – Beliska, 2 tetor 1943.

¹⁰ FO 371/24866, Telegram i Campbell (Beograd) për FO, 31 dhjetor 1941.

gjermanëve. Tërheqja e forcave nga Shqipëria erdhi shumë vonë, pas presioneve të forta britanike. Domethënia e këtij veprimi absurd ishte e qartë: Ushtria greke donte një kapitullim të shpejtë dhe “të ndershëm” tek gjermanët për të ruajtur avantazhin politik që kishte krijuar nga lufta kundër italianëve. Pjesa themelore e këtij synimi ishte tërësisht politike: ushtria greke nuk donte të paragjykonte pozitën e saj si fituese e luftës kundër italianëve pasi e vlerësonte këtë si një aset dhe përfitim ligjor e politik për pretendimet e saj territoriale.

Një çështje shumë interesante është metamorfoza e elitës politike nacionaliste greke pas pushtimit gjerman. Një pjesë e tyre u bënë kuislingë. Por, edhe pjesa tjetër e tyre, që ishte shumica, megjithëse u treguan aq të mençur sa të mos bashkëpunonin hapur me qeverinë kuislinge greke dhe me gjermanët, futën pasuesit e tyre në administratën kuislinge dhe bënë shumë pak për të luftuar Boshtin. Kështu vepruan venizelistët dhe metaksistët, që ishin dy grupimet më të mëdha politike të djathta. Tek të gjithë këta politikanë, nacionalizmi dhe aspiratat nacionaliste (duke përfshirë edhe aneksimin e Shqipërisë së Jugut) ishin primare dhe përcaktuese kundrejt rezistencës dhe luftës kundër gjermanëve.

Kështu menjëherë pas pushtimit të Greqisë nga gjermanët, qeveria greke në mërgim filloi të formulojë dhe të shpallë hapur synimet e saj territoriale kundrejt Shqipërisë. Këto synime u artikuluan zyrtarisht në memorandumun e 29 shtatorit 1941 dërguar qeverisë britanike ku paraqiteshin “argumentet” e saj për aneksimin e “Vorio Epirit”.¹¹ Më tej, qeveria dhe forcat nacionaliste greke i shtuan përpjekjet politike e diplomatike për realizimin e këtij objekti. Presioni grek ndikoi në formulimin e deklaratës britanike të 17 dhjetorit 1942 për pavarësinë e Shqipërisë, në të cilën thuhej se kufijtë e Shqipërisë do të diskutoheshin pas lufte.

¹¹ FO 371/19715, Përkujtesë e qeverisë greke dërguar qeverisë britanike, 29 shtator 1941.

Kjo politikë mbeti konstante deri në fundin e luftës dhe vijoi edhe pas saj. Qeveria greke bëri një propagandë politike të ethshme për diskreditimin e luftës antifashiste të shqiptarëve para Aleatëve dhe opinionit të tyre publik.

Ndërsa, më 10 nëntor 1944, në prag të çlirimit të Shqipërisë, qeveria greke i kërkoi zyrtarisht qeverisë së SHBA, që Shqipëria të konsiderohej e të trajtohej si një shtet armik dhe që trupat greke të merrnin pjesë në pushtimin e saj deri në lumin Shkumbin.¹²

Duke pasur në qendër të politikës së tyre aneksimin e Shqipërisë së Jugut, forcat nacionaliste greke në pranverën e vitit 1944 hodhën poshtë edhe disa propozime të reja të forcave nacionaliste shqiptare për një bashkëpunim në luftën kundër pushtuesit dhe në betejën e ardhshme kundër rrezikut sllavo - komunist që u kanosej të dy kombeve.¹³

Midis forcave të djathta nacionaliste greke sigurisht duhet veçuar ushtria republikane greke, ose ndryshe EDES-i, i komanduar nga Napolon Zerva, i cili kreu spastrimin e përgjakshëm etnik të shqiptarëve myslimanë të Çamërisë, temë tashmë e njohur dhe e trajtuar nga historiografia jonë postkomuniste. Profili politik i Zervës dhe ithtarëve të tij republikanë ishte thuajse i njëjtë me ato të partive dhe të grupeve të tjera të djathta greke. Ai ishte i interesuar kryesisht për pushtetin dhe jo për rezistencën kundër gjermanëve me të cilët, ndonëse kishte marrë ndihma nga britanikët, kishte një bashkëpunim të fshehtë, që studiues seriozë perëndimorë e kanë cilësuar si një bashkëpunim me “ujkun në errësirë”. Pas kërkesave dhe presioneve në rritje të britanikëve, ai pranoi me vështirësi që të angazhohej në luftë kundër gjermanëve vetëm në momentet e fundit të luftës, pikërisht në verën e vitit 1944. Por, edhe këtë e

¹² FO 371/43554, Dokument i Kabinetit të Luftës së SHBA përcjellë FO nga Departamenti i Shtetit, 10 nëntor 1944.

¹³ *Arkivi Qendror Shtetëror*, (më tej: AQSH), Fondi 14/AP, viti 1944, dos. 8, fl.2.

bëri duke i shkëputur Misionit Britanik dhe pikërisht kolonelit Wodhouse një koncesion tepër fitimprurës për realizimin e objektivit themelor dhe të kahershëm të nacionalizmit grek: pëlqimin e britanikëve për dëbimin e popullsisë shqiptare nga Çamëria me pretekstin se gjoja ajo do të pengonte veprimet luftarake të Zervës kundër gjermanëve. Këtë akt të rëndë gjenocidal e djathta greke do ta mbronte atëherë dhe më vonë me shumë vendosmëri ndërsa e majta komuniste do të përpiquej më vonë të përfitonte prej kësaj tragjedie të popullsisë shqiptare duke u përpjekur ta angazhonte atë në luftën civile në Greqi, pikërisht ashtu siç u përpoq Zerva ta angazhonte këtë popullsi në betejën kundër së majtës greke, pak kohë para se ai të ndërmernte spastrimin e përgjakshëm etnik të Çamërisë. Me gjithë dramën e madhe dhe presionin për shfarosje, që iu kërcënua shqiptarëve, duhet nënvizuar se ata nuk iu nënshtruan këtyre presioneve apo kurtheve.

Edhe e majta greke, ndonëse nuk artikuloi qëndrime aq ekstreme kundërt Shqipërisë dhe minoritetit shqiptar në Greqi, demonstroi qëndrime të qarta nacionaliste. E majta nuk tregoi interes të mjaftueshëm për përfshirjen e minoritetit shqiptar në luftën antifashiste dhe nuk u deklarua qartë për të ardhmen e tij pas luftës. Gjithashtu qëndrimi i saj nationalist u evidentua edhe në dy drejtime të tjera. Së pari, ajo pengoi të dërguarit e PKSH në Çamëri, që të zhvillonin një aktivitet politik efektiv për mobilizimin e popullsisë çame në luftën e përbashkët kundër gjermanëve dhe, së dyti, përfaqësuesit e saj në minoritetin grek në Shqipëri mbajtën qëndrime nacionaliste, duke nxitur ndjenjat separatiste të këtij minoriteti. Këto qëndrime sollën edhe fërkime reciproke midis dy partive komuniste dhe ndikuan negativisht në forcimin e rezistencës antifashiste.

Për sa i përket pretendimeve territoriale ndaj Shqipërisë, PKG ishte shumë më pak e zëshme se sa forcat e djathta, por edhe qëndrimet e saj kishin një profil të qartë shovinist. Për më tepër

PKG gjatë luftës miratoi një rezolutë me anën e së cilës kërkonte aneksimin e Shqipërisë së Jugut nga shteti grek.¹⁴

Vija nacionaliste e PKG do të evidentohet edhe më qartë menjëherë pas përfundimit të luftës. Kongresi i 7-të i PKG që u mbajt në fillim të tetorit 1945 vendosi: “Në qoftë se një shumicë demokratike favorizon pushtimin e menjëhershëm ushtarak të “Epirit të Veriut” nga ushtria greke, partia do të bëjë objeksionet e saj, por do të respektojë vendimin e shumicës”.¹⁵

Si përfundim mund të pohojmë se qëndrimi i forcave politike greke gjatë luftës, pavarësisht nga nuancat midis tyre, ishte nacionalist dhe me tipare të qarta shovene dhe antishqiptare. Ky qëndrim ishte faktori themelor që pengoi afrimin dypalësh, rezistencën antifashiste dhe i kontribuoi ruajtjes së tensionit deri në fund të luftës dhe pas saj.

¹⁴ AQSH, Fondi 14/AP, dos.31, Raport i mbajtur nga N. Zahariadhis në konferencën e PKG në Shqipëri.

¹⁵ Dominique Eudes, *The Kapetanios: Partisans and Civil War in Greece, 1943-1949*, Monthly Review Press, New York and London, 1972.

